

De vlaggencollectie van het Legermuseum krijgt de laatste jaren steeds meer aandacht. Drs. M.J.B. Pool (1964), textielrestaurator en kunsthistoricus, draagt vooral de unieke deelcollectie Van Braam-vlaggen hoog in het vaandel. Deze vijftien vlaggen van Indische herkomst werden veroverd tijdens de nadagen van de Verenigde Oost-Indische Compagnie, toen Jacob Pieter van Braam met een strafexpeditie de orde in de Oost moest herstellen. Eenmaal in Nederland, werden de krijgstrofeeën toegevoegd aan de vlaggencollectie in de Ridderzaal te Den Haag. Via het Paleis op de Dam kwamen de vlaggen uiteindelijk in de collectie van het Legermuseum terecht. Zij illustreren niet alleen een interessant stuk van de vaderlandse geschiedenis, maar zijn bovendien prachtige voorbeelden van achttiende-eeuwse Indische textielkunst.

Vergeeten vlaggen: de trofeeën van het eskader - Van Braam in de Indische Archipel, 1784

Mariska Pool

Vergeeten vlaggen

'Als de mast overboord legt, helpt geen praten meer' was tijdens de achttiende eeuw een veel gehoord spreekwoord aan boord van schepen. Jacob Pieter van Braam haalde deze uitspraak aan in het Generaal Rapport dat hij naar aanleiding van zijn strafexpeditie naar de Oost in 1784 schreef.[1] Tijdens deze missie veroverde hij 27 Indische vlaggen, waarvan een groot aantal zich in de collectie van het Legermuseum bevindt. Dit gegeven is echter alleen in een zeer kleine kring van historici en vexillologen bekend, terwijl het toch vlaggen van internationaal belang betreft. Om te voorkomen dat deze historische krijgstrofeeën geheel in het vergeetboek verdwijnen, is het - zeker met het oog op het VOC-jaar in 2002, van belang ze onder de aandacht van een breder publiek te brengen. In ieder geval voordat'...de mast overboord legt...'

Overwonnen zegeteekenen

Al vanaf 1597 had men in ons land de gewoonte op de vijand veroverde vlaggen in de Ridderzaal aan het Haagse Binnenhof aan het volk te tonen. Deze oorlogstrofeeën, deze zichtbare bewijzen van 's lands getoonde moed en durf, zouden het publiek wellicht ook tot dergelijke dadendrang kunnen aansporen. Het gebruik werd geïnstigeerd door de Staten-Generaal die na de gevechten tegen de Spanjaarden tijdens de Tachtigjarige Oorlog de veroverde vlaggen, vaandels, kornetten en wat dies meer zij, kreeg aangeboden door de secretaris van Prins Maurits. Vervolgens zou gedurende eeuwen de Ridderzaal feestelijk opgesmukt worden met vlaggen die buitgemaakt waren tijdens de Slagen bij Turnhout (1597) en Nieuwpoort (1600), de zeeslagen tegen de Engelsen (1665 en 1666), de reizen naar Brazilië (1625-1654) en met de exemplaren uit de Spaanse Successieoorlog (1702-1713) waar slag geleverd werd bij onder andere Ramillies, Oudenaerde, Höchststadt en Malplaquet. Aan het einde van de achttiende eeuw

werden ook de Indische Van Braamvlaggen aan de verzameling toegevoegd. De Ridderzaal en zijn vlaggenparade werd door het publiek gretig bezocht en om het bekijken van de vlaggen te vergemakkelijken was *nevens by yder partye op boute Berderen geschreven..., in wat Slag, Belegeringe of ontmoetinge dat die genomen en veroverd zijn.*[2] Koning Lodewijk Napoleon besloot op 7 juli 1806 de hele collectie, die inmiddels tot 300 exemplaren was uitgedijd, over te laten brengen naar het Paleis op de Dam in Amsterdam, het toenmalige stadhuis van de stad. In het Koninklijk Besluit van 7 juli 1806 meldt Lodewijk Napoleon dat hij van zins is aan *onze getrouwe stad Amsterdam een blyk willende geven van verknochtheid en genegenheid, welke wy haar toedragen, en begeerende, dat deze Hoofdstad meer en meer den rang en het aanzien verkryge, welke haar toekomst door de zegeteekenen, tot dus verre bewaard op de Grootte Lotery-zaal alhier in den Haag, zullen overgebracht worden in een der vertrekken van het Stadhuis van Amsterdam...*[3] Op 29 juli van dat jaar werden de zegetekens op legerwagens geladen en onder begeleiding van een militaire escorte naar de hoofdstad vervoerd. Drie dagen later werden de vlaggen met veel vertoon naar het Paleis gebracht, waar zij uiteindelijk werden opgehangen in de Burgerzaal.[4] Bij de feestelijke overdracht sprak luitenant-kolonel Straatmans emotioneel over ... *de vernielende tand des tijds (die...) deze eervolle gedenkstukken van Neêrlands heldenmoed niet gespaard, maar zoodanig geschonden (had), dat de overblijfselen der meeste zeer gering en slechts sommige nog herkennelijk zijn.*[5]

Men hoeft niet over veel voorstellingsvermogen te beschikken om in te zien dat de verhuizing op houten legerkarren de toen al tweehonderd jaar oude vlaggen geen goed heeft gedaan. De houten bordjes uit de Ridderzaal, die tekst en uitleg over de vlaggen gaven, verdwenen tijdens het transport en daarmee ook uiterst belangrijke informatie over de herkomst van deze trofeeën. Geleidelijk aan groeide het besef dat de vlaggen alleen historische en nationale waarde hadden, als bekend werd waar en wanneer zij veroverd waren. Daarom kreeg in 1860 de Amsterdamse stadsarchivaris Dr. P. Scheltema van de Administrateur der Koninklijke Paleizen de uitnodiging onderzoek naar de herkomst van de vlaggen te verrichten teneinde meer licht (...) daarover verspreid mogt worden.[6] Het indrukwekkende resultaat van zijn onderzoek leidde bij Scheltema zelf tot het idee in het Paleis een Nationaal Museum in te richten, maar dit kon om diverse redenen geen postvatten. Uiteindelijk belandde de hele collectie na niet aflatende inspanningen van Generaal Hoefer en vele anderen in de jaren zestig van de vorige eeuw in het Legermuseum, dat toen nog in Leiden gehuisvest was.[7] Scheltema's Amstels Oudheid, deel IV (1861) bevat het 'Rapport aan Z.M. den Koning over de veroverde vlaggen des Rijks, geplaatst in 's Konings Paleis te Amsterdam' dat bij een begeleidende missive op 4 September 1860 aan koning Willem II werd aangeboden. Bij zijn onderzoek had Scheltema zich tot doel gesteld twee vragen te beantwoorden, namelijk Wat leeren ons de geschiedenis en de geschiedschrijvers aangaande de veroverde vlaggen des Rijks... en Welke zijn deze vlaggen, of wat is er uit Bene nauwkeurige beschouwing omtrent bare herkomst op te maken.[8] Zijn aandacht richtte zich hoofdzakelijk op de Europese vlaggen uit de Tachtigjarige Oorlog, de Engelse Zeeoorlogen en de Spaanse Successieoorlog, die hij met grote precisie wist te determineren. Over de 'Oostersche vanen en veldteekens' die bij de overbrenging van de Ridderzaal naar het Paleis aanwezig waren, schreef hij daarvan valt niet meer te zeggen, dan dat zij, zoo niet alle, althans ten deele op Indische vorsten zijn genomen door Willem van Braam[9] en dat zij na hun aankomst op 15 december 1786 in de Ridderzaal werden opgehangen.[10] Nu was het niet Willem, maar diens halfbroer Jacob Pieter van Braam, die als kapitein-commandeur het eskader aanvoer dat in 1784 naar Indië vertrok om de opstandelingen van Malakka mores te leren. Deze vergissing is, alhoewel opmerkelijk, niet geheel vreemd, want Scheltema had bij een nauwkeuriger beschouwing, meer over 'hare herkomst' kunnen opmerken dan hij deed. Dat deze belangrijke

vlaggenverzameling de geschiedenis van de nadagen van de Verenigde Oost-Indische Compagnie behelst, scheen Scheltema maar met mate te interesseren.

De nadagen van de VOC

Vanaf 1700 kwam de VOC steeds vaker in moeilijkheden. De neergang werd veroorzaakt door een veelvoud van factoren. Als een van de hoofdredenen wordt vaak de corruptie van het eigen personeel aangevoerd, dat vastbesloten was de Indische 'pagode-boom uit te schudden' en snel rijk te worden. Er wordt ook wel gesuggereerd dat de kost meer en meer voor de baat uitging en alleen met kortlopende anticipatiegelden en langlopende leningen de ooit zo machtige handelsonderneming drijvende gehouden kon worden.[11] Bovendien ging de profijtelijke inlandse handel door de concurrerende Compagnieën, die bovendien beter inspeelden op de steeds veranderende Europese behoefte aan Indische goederen, sterk achteruit.[12] De Vierde Engelse Oorlog, die woedde tussen 1780 en 1784, werd een regelrechte ramp voor de VOC: de vijandelijkheden op zee verstoorden de vaart naar de Oost, die in 1781 hierdoor zelfs tijdelijk tot stilstand kwam[13]; personeelstekorten op de schepen en bij het leger maakten de volle retourschepen tot een gemakkelijke buit. Bovendien hadden ook de inlandse zeerovers in de gaten dat de VOC niet meer op volle sterkte draaide. Zij hielden zich schuil in kleine krekken en inhammetjes om daar vanuit de schepen te plunderen. Menig stoer zeeman stond doodsangsten uit voor de genadeloze gesel van de zeerovers die de bemanning zonder pardon over de kling van de klewang joegen.[14] En om de ellende compleet te maken ontstond er ook een levendige sluikhandel bij de inlanders, die de Engelsen tot hun voornaamste klant hadden.

Begrijpelijkerwijs konden de Heren Zeventien niet anders dan de Staten-Generaal om militaire ondersteuning vragen. De aanwezigheid van een eskader zou de positie van de VOC in de Indische wateren verstevigen.

's Lands eskader onder aanvoer van Van Braam

In deze woelige periode werd Jacob Pieter van Braam door Stadhouders Willem v met een hulpvloot van zes schepen naar de Oost gestuurd. Maar liefst vier linieschepen met ieder 60 kanonnen en 400 man en twee fregatten met elk 40 kanonnen en 250 man en daarbij ook nog eens een fiks aantal soldaten onder leiding van majoor A. Hamen, moesten definitief een einde maken aan de teloorgang van de VOC in de Straat van Malakka. De Straat van Malakka was sinds 1642 in bezit van de VOC, maar werd niet door iedereen als 'Nederlands vaarwater' gezien. Het waren vooral de Boegmezen die het de Hollanders lastig maakten. De Boegmezen waren van oorsprong af zeevaarders en handelslieden met een taai karakter en hadden daarmee alles in zich om de VOC de loef af te steken.[15] Al in de zeventiende eeuw dreven zij vanuit Zuid-Celebes en vanuit hun koloniën handel in specerijen met de grootste concurrenten van de VOC, Engeland en Portugal. Om hun handel te kunnen drijven hadden de Boegmezen het voorzien op havensteden als Riouw, Selangor en Malakka die ook gedurende kortere of langere tijd in hun bezit kwamen. De Boeginese sluikhandel ondermijnde de handelspositie van de VOC, waardoor deze zich genoodzaakt zag met militair ingrijpen zaken telkens weer recht te zetten.

De Boegmezen hadden echter goed in de gaten dat de macht van de VOC tijdens de Vierde Engelse Oorlog taande. Onder leiding van hun onderkoning radja Hadji[16] maakten zij de Straat van Malakka onveilig. Zo verdreven de Boegmezen in 1783 een vloot uit Batavia. De VOC verklaarde nog in hetzelfde jaar radja Hadji de oorlog, maar veel haalde dat niet uit. Pogingen om Riouw te veroveren mislukten jammerlijk. De Boegmezen van Selangor en Rembau daarentegen veroverden in januari 1784 delen van Malakka, waarbij de VOC weer terrein verloor. Het was Van Braam, die de Boegmezen met geweld hun plaats moest wijzen, want de

VOC was hiertoe niet meer in staat. Op 9 maart 1784 kwam het eskader Van Braam aan in Batavia waar de kapiteincommandeur de opdracht kreeg Malakka te ontzetten. Op 29 mei 1784 landde zijn vloot met dit doel voor ogen op de stranden van Malakka (afb. 1). Men besloot meteen korte metten te maken met radja Hadji, die het Boeginese verzet leidde en gelegerd lag bij Toeloe Cattapang in de Bocht van Ponger. Op 3 juni hadden de schepen hier hun posities ingenomen, terwijl op 5 juni de strijd losbarstte met een bombardement van de vijandelijke schansen en schepen. Dertien dagen later echter, in de vroege ochtend van 18 juni, landden 734 van Van Braams mannen rond acht uur op de kust. De Boegmezen, die er om bekend stonden slechts korte tijd stand te houden om vervolgens als dolle schepselen te sneuvelen[17], sloegen rond negen uur al op de vlucht, nadat zij zich al hadden verschanst op de grote batterij. Majoor Hamell kon rond hetzelfde uur Van Braam seinen dat de overwinning een feit was. Er vielen 12 doden en 41 gewonden aan de zijde van 's Lands eskader, tegenover 13 gewonden en 4 à 500 doden bij de inlanders, onder wie de radja Hadji.[18]

Na deze relatief eenvoudige overwinning werd op 14 juli 1784 koers gezet naar Selangor, waar radja Ibrahim, die de initiator was geweest van het beleg van Malakka, een hardhandige reprimande had verdiend, tenminste zo vonden de Gouverneur en Van Braam. De man was al langer een doorn in het oog van de VOC, die in Selangor liever Mohammed Ali, een coöperatieve vorst uit Siak als bestuurder had. Na onderhandelingen, kreeg Van Braam ter ondersteuning 10 schepen en 300 man van de koning van Siak. Op 2 augustus zetten zij gezamenlijk de landing in en binnen drie uur werd de Selangorese vorstenvlag op het fort vervangen door de Hollandse driekleur. Het was mede dankzij de Siakese schepen die gemakkelijk konden manoeuvreren op de Selangor-rivier, dat de overwinning snel werd behaald.[19] Alhoewel Van Braam aanvankelijk grote verliezen had gevreesd, vielen er aan zijn kant en bij de Siakese troepen in totaal 6 doden en 14 gewonden. Hoeveel slachtoffers bij de inlanders te betreuren zijn, is niet bekend. Het had er alle schijn van dat zij hun doden en gewonden op de vlucht hadden meegenomen. Nadat Van Braam met een grote expeditie ook nog de al op de vlucht geslagen koning van Selangor definitief uit het gebied verjoeg, kon hij een punt achter weer een geslaagde expeditie zetten. Mohammed Ali werd de nieuwe vorst van Selangor en tekende een traktaat van vriendschap en bondgenootschap met de VOC.

Restte Van Braam alleen nog de aanval op Riouw. Riouw, waar de broer van de gevallen radja Hadji, radja Ali de scepter zwaaide omdat de echte sultan Mahmoed te jong was en geen macht had, was het middelpunt van de Boeginese activiteiten. Van Braam ontving van radja Ali een schrijven waarin deze diens wens naar vrede met de VOC uitte. Op 23 oktober kwam Van Braam op Riouw aan en werd hier - als teken van de vredesovens - begroet met 17 saluutschoten. De onderhandelingen die gevoerd werden met radja Ali en sultan Mahmoed over het verdrijven van de Boegmezen liepen echter op niets uit. Op 29 oktober ging Van Braam tot de aanval over. Na een verbeterde strijd, waarbij aan Van Braams zijde 49 doden en gewonden te betreuren waren, en aan inlandse zijde bijna 250 man het leven lieten, gaf de sultan zich over. De Nederlandse vlag wapperde spoedig boven Riouw. Radja Ali was gevlucht met 200 Boeginezen en 1000 Maleiers in zijn kielzog. De gesneuvelde strijders van de tegenpartij liet Van Braam op het strand liggen, zodat zij als veeg teken voor de vijand konden dienen.[20] In een overeenkomst die in november 1784 met de sultan werd opgesteld werd onder meer bepaald dat de Boegmezen niet meer mochten terugkomen. Op Riouw zouden zij voor de VOC voorlopig geen probleem meer zijn, hoewel nog voordat Van Braam naar huis keerde het gerucht ging dat radja Ali een Boeginese aanval op Riouw plande.[21] Met deze laatste aanval had Van Braam volbracht wat van hem werd verlangd. Voor korte tijd leek de VOC weer oppermachtig in de zeestraten rond het

Maleise schiereiland, maar in 1790 merkte Van Braam zelf op dat de 'bevrijding' nauwelijks merkbaar resultaat had gehad.[22]

Oostersche vanen en veldteekens

De vlaggen in het Legermuseum zijn stille getuigen van Van Braams strafexpeditie. In het Generaal Rapport dat Van Braam opstelde voor Stadhouder Willem v blijkt dat in mei 1784 premies werden uitgelooft voor het veroveren van vlaggen en vaandels[23] De overwinning te Toeloe Cattapang op 18 juni 1784 leverde een rijke buit van maar liefst 21 exemplaren op, waaronder het 'lijfvaandel' van de gesneuvelde radja Hadji.[24] Op 2 augustus 1784 werd na de Slag bij Selangor, de blauwe vlag van de vorst van Selangor, die op het stenen fort aan de rede gehesen was, aan de verzameling toegevoegd.[25] Na de overwinning op het eiland Marseh in de Riouw-archipel werd een laatste vlag veroverd.[26] De krijgstrofeeën werden op 29 juni 1786 door majoor Hamell, commandant van het detachement mariniers, tezamen met twee eigen vaandels die op 4 juni 1784 waren uitgereikt, naar Stadhouder Willem V gezonden.[27] Volgens goed gebruik werden zij in het vlaggenmausoleum in de Ridderzaal ophangen als weer een bewijs van Neerlands successen te land en ter zee.

De marineschilder Engel Hoogerheyden (1740-1809, ooit zelf zeeman, hield de herinnering aan 's Lands eskader op de kust van Malakka levend in een zestal gewassen inkttekeningen en schilderijen.[28] Hoogerheyden schilderde de kust van het schiereiland waar aan staande stokken Indische vlaggen wapperen, waarvan een aantal zich in het depot van het Legermuseum bevinden. Nog meer zekerheid biedt Hoogerheydens aquarel waarin hij in totaal 27 vlaggen, veroverd te Toeloe Cattapang, vastlegde (afb 2).[29] Een deel van de afgebeelde vlaggen is met zekerheid te determineren als vlaggen uit de collectie van het Legermuseum. Deze overeenkomst werd in 1948 het eerst te boek gesteld door Dr. R. van Luttervelt, toenmalig conservator van het Rijksmuseum te Amsterdam. In een poging de strijd die er heerste tussen het Rijksmuseum en het Legermuseum om de vlaggencollectie te mogen herbergen, in het voordeel van zijn museum te beslissen, stelde Luttervelt een uitvoerige inventarislijst van de verzameling op.[30] Hij bracht de Indische vlaggen typologisch in een zestal categorieën onder, waarbij zijn aandacht niet alleen uitging naar de Van Braam-vlaggen, maar naar de vlaggen die later bij Palembang (1821) en de opstand van Diepo Negoro (1825-1830) waren veroverd en ook aan de verzameling in het Paleis waren toegevoegd. Luttervelt onderscheidde de volgende categorieën:

- A Dubbel zwaard op effen veld, omgeven door geornamenteerde randen
- B Dubbel zwaard, gecombineerd met een schijf
- C Schijf op een effen veld, soms door geometrische ornamenten omgeven
- D Diverse ornamenten op effen grond
- E Indische teksten op effen grond
- F Effen vlaggen, sommige alleen met een onversierde rand omzoomd

In de categorieën A, D, E en F kon Luttervelt Van Braam-vlaggen identificeren. Hij beschreef de conditie, refereerde aan diverse geschreven bronnen en herkende de Van Braam-vlaggen op de kunstwerken van Hoogerheyden. In totaal wist hij 13 vlaggen toe te schrijven aan de krijgsbuit van 's Lands eskader. Van deze 13 vlaggen zijn er 10 teruggevonden in de collectie van het Legermuseum. De verzameling kon echter met 4 exemplaren worden uitgebreid die op grond van Hoogerheydens aquarel als Van Braam-vlag te identificeren zijn. Sommige worden door Luttervelt wel vermeld, maar niet als zijnde een Van Braam-vlag, terwijl andere in zijn inventarisatie niet voorkomen. In totaal bevinden zich in de vlaggenverzameling van het Legermuseum dus 15 vlaggen die aan de krijgsbuit van Van Braam zijn toe te schrijven. Zeven van

deze vlaggen zijn gerestaureerd, de andere vlaggen bevinden zich in ongerestaureerde toestand, opgerold in het depot.

Categorie A: Dubbel zwaard op effen veld, omgeven door geornamenteerde randen

In categorie type A, die Luttervelt omschreef als Dubbel zwaard op effen veld, omgeven door geornamenteerde randen wist hij zes Van Braam-vlaggen te identificeren. Het dubbelzwaard, door Luttervelt ook wel de dubbele klewang genoemd, ziet hij als een eeuwenoud Islamitisch strijdsymbool met religieuze waarde, dat in ornamentele vorm een Indisch rijksteken is geworden. Exacter is dit symbool te duiden als de Dhu al-faqar, het tweesnijdend zwaard van Mohammeds neef en schoonzoon Ali Ibn Aboe Talib (599-661). Ali Ibn Aboe Talib, de vierde kalief, ontving de Dhu al-faqar, wat 'het roemrijkste van alle' betekent, van Mohammed aan diens sterfbed.

Tezamen met andere objecten uit 'de erfenis van Mohammed', zoals een ring, een mantel en een staf, werd het zwaard geassocieerd met macht en met de religieuze en politieke wetten. Zoals echter vaker het geval is met legendarische voorwerpen zijn er veel verschillende verhalen over te vertellen, die elkaar vaak tegenspreken. Zo ook bij de Dhu al-faqar. Andere bronnen melden namelijk dat Ali het wapen van Mohammed ontving tijdens de Slag bij Uduh in 625. Tijdens het gevecht brak het zwaard waarmee Ali vocht en Mohammed nam een droge tak van een dadelboom, die veranderde in de Dhu al-faqar, en gaf deze vervolgens aan Ali. Misschien is dit wel het moment geweest waarop het wapen door aartsengel Gabriël uit de hemel werd gezonden.[31] Gabriël zou bovendien ook Mohammed meermaals in deze strijd terzijde hebben gestaan. Zo droeg hij de profeet tijdens de Slag bij Uduh op in het heetst van de strijd een gebed aan Ali op te dragen, die prompt op kwam dagen met de Dhu al-faqar en de tegenstander ermee van de kaart veegde. Dat er een prachtige spreuk ontstond: 'er is geen held als Ali en geen zwaard als de Dhu al-faqar' is niet verwonderlijk .[32]

Over het algemeen wordt echter aangenomen, de mythologische verhalen ten spijt, dat Mohammed het zwaard kreeg uit de buit die in de Slag bij Badr in 624 was veroverd. Het wapen, waarin de tekstla *yuqta Muslim bikafir* - geen moslim zal gedood worden voor [de moord op] een ongelovige - gegraveerd was, zou na Ali altijd in het bezit van de Abbasidische kaliefs gebleven zijn - het was een teken dat zij de militaire en de wetgevende macht in handen hadden - totdat het wapen rond 1070 voorgoed verdween.[33]

Het is echter de vierde kalief Ali Ibn Aboe Talib met wie het wapen hoofdzakelijk wordt vereenzelvigd. Hij was een fervent aanhanger van Allah's wet en de koran, maar nog belangrijker, de eerste die zijn lichamelijke en geestelijke krachten in dienst stelde van de Jihad, de Heilige Oorlog. Tijdens de Slag bij Siffin (657) behaalde Ali dankzij het Dhu al-faqar zwaard, waarmee overigens met behulp van de twee punten de ogen van de tegenstander gemakkelijk uit te steken waren, legendarische militaire successen. Minstens 500 ongelovigen wist hij in deze strijd in de pan te hakken door ze te onthoofden of te halveren. Samen met zijn zwaard vormde Ali Ibn Aboe Talib een onoverwinnelijke eenheid, die men als ongelovige beter niet tegen het lijf kon lopen. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de Dhu al-faqar een geliefd symbool in de Islamitische wereld werd, dat niet alleen op vlaggen, maar ook op munten, miniaturen, amuletten en andere kunstnijverheidsproducten terug te vinden is.

In Indië werd dit symbool sinds de opkomst van de Islam in de vijftiende eeuw veel in vlaggen verwerkt. Van Braam veroverde de vlaggen op de Boegmezen, een mohammedaans volk dat aan het begin van de zeventiende eeuw in contact het Islam kwam. Nog tot in de negentiende eeuw is het tweesnijdend zwaard, eventueel omringd door Koranverzen, terug te vinden op vlaggen van

Java, Bantam en Atjeh.[34] Op de in 1865 verschenen 'Carte des pavillons, en usage chez les differente peuples des Indes-Orientales Neerlandaises' zijn het de oorlogsvlaggen van Atjeh en Troemon die, als verwijzing naar de strijdvaardige Islamiet Ali, met het tweesnijdend zwaard getooid zijn .[35]

Op de Indische vlaggen zijn de twee punten van de kling van de Dhu al-faqar in een krachtige ronde lijn naar buiten gebogen. De tweepuntige kling van de Islamitische Dhu al-faqar was in eerste instantie echter recht. Het gevorkte exemplaar kwam pas later in zwang. Waarschijnlijk lag hieraan een foutieve interpretatie van de droom van Mohammed ten grondslag. In een droom zag de profeet op de punt van zijn zwaard een 'inkeping'. Deze inkeping kon ontstaan tijdens het gevecht en werd gezien als een teken van heroïsch optreden en heldendom. Bij een dergelijke kerf ontstaan vanzelf twee puntjes in de kling, die in gestileerde vorm terug te vinden zijn in de duidelijk gevorkte kling van latere Dhu al-faqars.[36]

De zes Van Braam-vlaggen met de Dhu al-faqar die Luttermvelt wist te identificeren zijn terug te vinden tussen de 10 vlaggen met 'dubbel zwaard' op de aquarel van Hoogerheyden. Het betreft de nummers 5, 6, 9, 11, 14 en 24. Hiervan bevinden de nummers 5 en 6 zich tussen de gerestaureerde vlaggen van het Legermuseum. Van de andere vier vlaggen zijn alleen de nummers 9 en 14 terug te vinden tussen de nog niet gerestaureerde vlaggen. Luttermvelt meent dat nummer 9 wel eens de blauwe vlag van de vorst van Selangor zou kunnen zijn die op 2 augustus 1784 door Van Braam werd veroverd.

De aquarel van Hoogerheyden is een belangrijke steun bij de determinatie van de verzameling, want Luttermvelts beschrijvingen blinken niet altijd uit in duidelijkheid en correctheid. Zo omschreef hij de vlag 112884 (afb. 3) als volgt:

60. Zijde, op rode grond, in het midden beschilderd met een wit verbasterd dubbelzwaard, links en rechts omgeven door bliksemachtige grijze randen, het geheel aan drie zijden (niet aan de stok) omringd door een blauwe rand, beschilderd met verschillende ornamentjes.

Einde 18e eeuw.

Toestand vrij goed.

173 x 262

Afkomstig van Van Braam

Waterverftekening Scheepvaartmuseum

No. 5.

Luttermvelts visuele analyse is moeilijk te interpreteren, de afmetingen zijn niet juist en dat deze vlag 'beschilderd' is, raakt eigenlijk kant noch wal. Deze vlag is, evenals de nummers 6 en 7 van Hoogerheydens aquarel, die zich onder nummers 057553 en 057573 ook in de museumcollectie bevinden (afb. 4 en 5), gedecoreerd met behulp van een zogenaamde uitsparingstechniek. Bij deze techniek wordt de decoratie tijdens het verven van het weefsel uitgespaard door het weefsel op bepaalde plaatsen zo te behandelen dat de kleurstof daar niet in de vezel kan dringen. Op deze wijze behoudt de decoratie de kleur van het oorspronkelijke weefsel. De technieken die benut zijn om de vlaggen nummer 5, 6 en 7 te decoreren worden 'tritik' en 'kembangan' genoemd. Bij het tritik-procédé wordt het motief in het weefsel uitgespaard door de omtrekken ervan met naald en draad te rijgen en vervolgens de draad samen te trekken. Tijdens het verven kan de kleurstof in de opgehoopte stof niet doordringen en behoudt deze stof de originele kleur. Na het verven is, als de draad verwijderd is, een reeks ongeverfde punten met vage omtrekken te zien.

Vaak werd onder de rijgsteken het weefsel nog eens extra afgebonden met bijvoorbeeld stroken pandan-blad. Hierdoor bleven complete oppervlakken ongeverfd, die later eventueel weer in een andere kleur geverfd konden worden. Dit kembangan-procédé levert samen met tritik op de beide

vlaggen prachtige resultaten op. Dit resultaat is mede te danken aan de kwaliteit van de zijde, waarvan de vlaggen vervaardigd zijn. De garens van de ketting en inslagdraad zijn volkomen identiek en zeer goed gedegommeerd. Door het verwijderen van de zijdelijm komen de elementaire vezels helemaal los te liggen en kunnen daardoor gelijkmatig kleurstof opnemen. De makers van deze vlaggen moeten meesters in hun vak geweest zijn.

Niet alle zes de vlaggen van het type A zijn op deze wijze vervaardigd. De drie overige Dhu al-faqar vlaggen in de collectie (Hoogerheyden 9, 10, en 14) zijn versierd met een zwaard met gekliefde kling dat ingezet of opgenaaid is in of op de ondergrond. Luttervelt bezigt hier de term 'genaaid', wat niet geheel ontorecht is omdat er naaisteken gebruikt zijn, maar correcter is de term 'geappliqueerd' te gebruiken. Deze vlaggen zijn samengesteld uit katoen en wol. Zij tonen het tweesnijdend zwaard op een effen grond, afgebiedt met diverse effen en geornamenteerde banen. Vlag no. 9 (afb. 7) zou volgens Luttervelt wel eens de vlag kunnen zijn die Van Braam buit maakte op de vorst van Selangor, maar dit vermoeden wordt niet door bewijsmateriaal ondersteund. De vlaggen no. 10 en 14 tonen aan hoe verschillend de Dhu al-faqar kon worden weergegeven. Vlag no. 10 (afb. 6) toont een eenvoudige, rode Dhu al-faqar op een witte ondergrond, terwijl vlag no. 14 (afb. 8) een wapen met een fraai uitgewerkt gevest laat zien.

Categorie B: Dubbel zwaard, gecombineerd met een schijf

Categorie type B bevat twee vlaggen waarop de Dhu al-faqar gecombineerd wordt met een schijf of bal die door Luttervelt geïnterpreteerd wordt als een zonnescijf. Hij constateert dat dit type niet voorkomt op de aquarel met veroverde vlaggen van Hoogerheyden en derhalve waarschijnlijk pas in de negentiende eeuw in zwang is geraakt.

Categorie C: Schijf op effen veld, soms door geometrische ornamenten omgeven

Ook in deze categorie waarin de schijf met ornamenten wordt gecombineerd, kan Luttervelt geen Van Braam-vlaggen onderscheiden. Waarschijnlijk geldt ook voor deze categorie dat deze decoratie pas in de negentiende eeuw werd toegepast.

Categorie D: Diverse ornamenten op effen grond

Ook in de categorie type D meent Luttervelt een linnen Van Braam-vlag te vinden. Type D omvat vlaggen met diverse ornamenten op een effen grond, waarvan vlag nummer 13 op de aquarel van Hoogerheyden een voorbeeld is (afb. 9). Luttervelt omschrijft de vlag als:

94 Linnen, op witte grond genaaid langs elke lange zijde een band, bestaande uit beurtelings rode, witte en blauwe V-vormige hoekjes, aan de buitenzijde voorzien van een rode bies.

Einde 18e eeuw

Toestand vrij goed

183 x442.

Afkomstig van Van Braam.

Waterverftekening Scheepvaartmuseum

No. 13.

Deze grote vlag bevindt zich tussen de ongerestaureerde exemplaren in het depot. De conditie is sinds Luttervelts analyse grotendeels vrij goed gebleven. Alleen de vluchtzijde is in bijzonder slechte staat.

Hoogerheyden toont nog een vlag van het type D die zich in de in de museumcollectie bevindt, maar die aan de aandacht van Luttervelt ontsnapt lijkt te zijn. Het betreft nummer 27, een blauwe

katoenen vlag die aan de zijkant gedecoreerd is met een rand van afwisselende blauwe en witte V-vormige motiefjes (afb. 10). Langs de broek is de vlag versierd met blauwe en witte driehoekjes. De vlag is in zeer slechte staat en waarschijnlijk slechts een fragment van een groter geheel. Het fragment meet 190 x 220 cm.

Categorie E: Indische teksten op effen gronden

De aquarel toont met nummer 15 een vlag die ook in de collectie van het museum is terug te vinden (afb. 11). Het betreft een blauwe katoenen vlag, waarop vijf regels Indisch schrift (de naam van altah als repeterend patroon, een rand met schrifttekens en ornamentjes zijn uitgespaard. Luttervelt omschreef deze vlag als volgt:

101. Katoen, geheel blauw geschilderd, waarin in het midden in gelig wit (oorspronkelijk goud?) zeven regels Indisch schrift zijn uitgespaard.

Einde 18e eeuw.

Toestand: aan boven, onder en zijkant afgesneden; rest redelijk.

152 x 237.

Afkomstig van Van Braam.

Waterverftekening Scheepvaartmuseum

No. 15.

Luttervelt gebruikt ook hier weer de term beschilderd, alhoewel hij ook 'uitgespaard' bezigt. De tekst is ook bij deze vlag aangebracht met behulp van een uitsparingtechriek en wel de banktechniek. Bij batik wordt het motief uitgespaard door was aan te brengen op het weefsel. De was vormt na stolling een voor kleurstof ondoordringbare laag. Nadat het weefsel is geverfd, wordt de was uitgesmolten en is de decoratie zichtbaar in de oorspronkelijke kleur van het weefsel.

In deze categorie hoort waarschijnlijk een vlag die zich in de collectie van het Legermuseum bevindt en die volgens Hoogerheydens aquarel door Van Braam veroverd moet zijn, maar die niet door Luttervelt als zodanig geïdentificeerd is. Het betreft een goudkleurige vlag no. 057552 (afb. 12) die bij Hoogerheyden te vinden is als blauwe vlag no. 3. In beide gevallen betreft het een puntige vaan, waarop een identiek Arabisch opschrift uit witte katoen is geappliqueerd. Doordat enerzijds Hoogerheyden zich bij het afbeelden van de vlaggen grote vrijheid in het kleurgebruik permitteerde en anderzijds de kleur van de vlag in de collectie aan veroudering onderhevig is geweest, zou het hier weidegelijk om de gelijke vlag kunnen gaan. De vlag is vervaardigd uit fraai bewerkte zijde, die bestaat uit goed gedegommeerde fijne, losse elementaire vezels, de katoen daarentegen is vrij onregelmatig.

Categorie F: Effen vlaggen, sommige alleen met een onversierde rand omzoomd

De laatste categorie type F omvat effen vlaggen, waarvan sommige alleen met een onversierde rand zijn omzoomd. Luttervelt meent op grond van Hoogerheydens aquarel vijf Van Braam-vlaggen te kunnen onderscheiden, te weten no. 16, 17, 19, 21, 22. Deze vlaggen variëren sterk in maat, de kleinste meet 59 x 114 cm, de grootste 254 x 505 cm. Ze zijn vervaardigd uit zijde, katoen en grof linnen.

Vlag no. 16 (afb. 13) bestaat uit een witte grond waarop een klein zwart zijden rechthoekje is geappliqueerd. Aan de boven- en onderzijde is de vlag voorzien van een rode rand.

Vlag no. 19, het witte, katoenen exemplaar (afb. 14) en no. 21, de blauwe, aan drie zijden met witte randen omzoomde, katoenen vlag (afb. 15) zijn gereinigd en gerestaureerd. De vlaggen no.

17 (afb. 16) en no. 22 (afb. 17), beide bestaand uit een blauwe grond die aan de boven- en onderzijde afgebiesd is met een witte en rode baan moeten nog gerestaureerd worden.

De vernielende tand des tijds

De Van Braam-vlaggen hebben gedurende hun bestaan veel te verduren gehad. Niet alleen het gebruik en daaruit voortkomend de strijd waarin zij veroverd werden, maar ook het tentoonstellen in de Ridderzaal en het Paleis op de Dam hebben hun tol geëist. In 1929 werd de eerste conserverende handeling uitgevoerd. Nadat het personeel van het Paleis op de Dam steeds meer fragmenten van de historische vaandels van de vloer moest rapen, besloot de intendance van het Paleis de vlaggen in twee lagen zijden tule in te laten naaien. Ter versteviging werden er over de breedte van de vlaggen oranjekleurige wollen banden genaaid. Bovendien kreeg iedere vlag een nieuwe, stevige khaki-kleurige broek.

Toen in 1960 de vlaggencollectie overgedragen werd aan het Legermuseum is een grootscheeps restauratieproject opgezet in samenwerking met het Laboratorium voor Textieltechniek en Vezeltechnologie van de Technische Hogeschool te Delft en de Werkplaats tot Herstel van Antiek Textiel te Haarlem. Al in de jaren vijftig had de Technische Hogeschool geëxperimenteerd met een methode om verzwakt textiel te impregneren en op een ondergrond te lijmen met een soort kunsthars.[37] De testresultaten van deze plakmethode waren dermate bevredigend dat men besloot de vlaggen van het Legermuseum op deze wijze te behandelen. Voor de daadwerkelijke behandeling werd de hulp ingeroepen van de Werkplaats te Haarlem. De hele vlaggenverzameling werd op conditie beoordeeld, waarbij bleek dat vooral de zijden exemplaren er slecht aan toe waren. Men koos ervoor de zijden Indische vlaggen het eerst te behandelen. De vlaggen waren sterk vervuild en bovendien was het weefsel uitgedroogd en bros geworden. De behandeling begon met het verwijderen van de oude restauratie en het wassen van de vlaggen in water met neutraal detergent.[38] Het nat reinigen had een positieve werking op de uitgedroogde vezels: de vlaggen werden weer hanteerbaar. Vervolgens werd de vezel verstevigd door impregnatie ervan met een 1 % oplossing van de kunsthars polyvinylbutyral [39] in 96%-ethyl-alcohol, dat met een penseel werd aangebracht. Na verdamping van de alcohol blijft het kunsthars in de vezel achter en op deze wijze wordt de verdere afbraak van de vezel vertraagd.[40] Vervolgens werden de vlaggen op een ondergrond gelijmd. De ondergrond bestond uit een teryleenweefsel [41] dat geïmpregneerd was met setamul-oplossing, een thermoplastische polyvinylacetaatlijm.[42] De vlaggen werden op de geïmpregneerde ondergrond gelegd en met een strijkbout voorzichtig vast gestreken.[43] Lacunes en andere ontbrekende delen werden vervolgens met caseïneverf [44] in de juiste kleuren bijgeschilderd om tot een zo compleet mogelijke reconstructie te komen. Aan de achterzijde werd een voering van schuiflinnen (een katoensoort) geplaatst met een broek eraan, waaraan de vlaggen weer gehangen zouden kunnen worden.

Al met al bleek deze behandelingsmethode zeer bevredigend en lange tijd zou de plakmethode de panacee binnen de textielrestauratie blijven.[45] Een inventariskaart van het vaandel van het 4e Bataljon van de Koninklijk Nederlands Oost-Indisch Leger uit Museum Bronbeek, in 1967 volgens de beschreven plakmethode gerestaureerd, meldde Na restauratie weer onbepert houdbaar. Deze opmerking geeft duidelijk aan hoe men tegen deze dubleringen aankeek. Vlag na vlag werd vervolgens op deze wijze geconserveerd. Echter na enkele jaren bleek de toegepaste methode niet zo perfect als men gehoopt had, want de conserveringsmaterialen verouderden op een manier die men, ondanks het onderzoek naar natuurlijke, fotochemische en thermische veroudering vooraf, niet had kunnen bevroeden. De vlaggen zijn veel te stijf geworden en glimmen omdat er teveel lijm is toegepast. Zodra de omgevingstemperatuur maar

iets hoger ligt dan kamertemperatuur wordt de lijm week en slaat door het weefsel heen naar de voorzijde. Het resultaat is dat de vlaggen plakkerig worden. Misschien heeft het teveel aan lijm ook invloed op de kleuren, hoewel dit moeilijk is na te gaan, omdat de vlaggen door natuurlijke veroudering ook al verkleurd zijn. Toen de plakresultaten in 1964 tijdens een internationale conferentie over textielconservering aan publiek werden getoond, ontstond er een hevige controverse tussen 'plakkers' en 'niet-plakkers'.^[46]

Zeven van Braam-vlaggen zijn ook geplakt volgens de Haarlemse methode en dragen helaas alle nadelige kenmerken ervan met zich mee: ze hebben hun flexibiliteit verloren en glimmen bovenmatig. De andere exemplaren die Van Braam veroverde zijn gelukkig in het verleden nog niet behandeld. Hun conditie is echter ook zorgwekkend. Ze zijn opgerold rond de stok en waarschijnlijk sinds 1960 nooit helemaal afgerold. Ten behoeve van dit onderzoek naar de Van Braam-vlaggen is er voor gekozen de vlaggen met de grootste voorzichtigheid wel te ontrollen, hoewel er aanvankelijk zicht op weinig veelbelovends werd geboden. De vluchtzijdes bestaan meestal alleen nog uit flarden en fragmenten en talloze kleine losgeraakte vezeltjes geven aan dat het weefsel uiterst verteerd is. Deze vlaggen moeten dringend behandeld worden. Gezien de veelal grote formaten is dit echter geen sinecure. Er is mankracht, een groot atelier en een groot budget voor nodig. Maar de Van Braam-vlaggen verdienen dit. Zij zijn immers getuige van een interessant stuk VOC-geschiedenis. *Grootsche herinneringen zijn aan die eerbiedwaardige overblijfselen der oudheid verbonden; herinneringen, die ook dan zullen blijven voortleven, wanneer deze zichtbare teekenen der overwinning reeds lang zullen zijn tot stof vergaan.*^[47] Moge het zover niet komen, want 'als de mast overboord legt, helpt geen praten meer'.

Noten

- 1 Collectie Braam (Generaal rapport-verbaal door den Capitijn-Commandeur J.P. van Braam gedaan en overgegeven wegens deszelfs Expeditie met een esquader oorlogsscheepen onder zijne orders na de Oost-Indiën in de jaren 1783, 1784, 1785 en 1786) ARA 1.01.05 nummer 9223 en 9224, 197.
- 2 G. de Cretschter, Beschrijvinge van 's-Gravenhage (Amsterdam 1711) 25.
- 3 H. Brugmars, Van Raadhuis tot paleis, documenten betreffende den overgang van het Amsterdamsche Stadhuis tot konincklyk Paleis (Amsterdam 1913) 3.
- 4 De vlaggen werden volgens het in 1806 opgestelde verslag eerst in de Wapenkamer van het Paleis bewaard. Pas in 1808, toen Lodewijk Napoleon het Stadhuis als paleis ging gebruiken werden de vlaggen in de Burgerzaal opgehangen.
- 5 P. Scheltema, Amstels Oudheid, deel IV, 1861, 18
- 6 Scheltema, Amstels Oudheid, deel IV, 3.
- 7 Het is vooral de Heer F.J.H.Th. Smits, toenmalig adviseur van de Krijgsmacht, geweest die de pogingen van Generaal Hoefer om de vlaggencollectie voor het Legermuseum te verwerven, nieuw leven inblies. Na de dood van Van Luttervelt wist Smits H.M. de Koningin en de Intendant van het Koninklijk Paleis te overreden de vlaggen aan het Legermuseum te schenken.
- 8 Scheltema, Amstels Oudheid, deel IV, 4.
- 9 Scheltema, Amstels Oudheid, deel IV, 9.
- 10 Scheltema, Amstels Oudheid, deel IV, 44.
- 11 F. Braudel, Beschaving, economie en kapitalisme (15e-18e eeuw), dl 3, De tijd van de Wereld (Amsterdam 1990) 215.
- 12 Glamann, Dutch Asiatic Trade, 1620-1740 (Kopenhagen 1958) 249.
- 13 In 1782 kon de VOC de handel op de Oost deels herstellen door met 'neutrale schepen' te varen. Het al dan niet huren van deze neutrale schepen in oorlogstijd vroeg extra geld en planning.
- 14 K.B.C. Görlitz, H.J. Janse, 'Het ontstaan van de militaire Klewang' in: Armamentaria, 9 (1974) 69.
- 15 In de Encyclopaedie van Nederlandsch-Indië, dl 1 ('s-Gravenhage, Leiden 1917) 324-325 worden de Boeginezen omschreven als wraakzuchtig in de hoogste mate, en aan roof en moord overgegeven en De Boegineesche soldaten staan niet in den besten naam, als weerspanning en moord- en roofzuchtig; vroeger werd de moed der Boegineezen zeer hoog gesteld... ten onrechte...
- 16 Radja Hadji was sinds 1778 onderkoning van Johore nadat hij radja Ali uit diens functie had verdrongen.
- 17 Van der Plas, 's Lands Vloot in Indische Wateren. De landingsoperaties van het eskader-Van Braam, 1784', in: Mars et Historia, z, jrg 32 (1998)' 23.
- 18 Van der Plas, 's Lands Vloot in Indische Wateren, 23.
- 19 R. Vos, Gentle Janus, merchant prince. The VOC and the tightrope of diplomacy in the Malay World, 1740-1800 (Leiden 1993)165.
- 20 Vos, Gentle Janus, merchant prince, 169.
- 21 In 1787 deden Solokkers, die waarschijnlijk samenwerkten met radja Ali en sultan Mahmoed een aanval op het fort, waarbij het garnizoen moest capituleren. Het eskader Silvester werd naar Riouw gestuurd om wederom orde op zaken te stellen. Het eiland was en bleef een nagel aan de doodskist van de VOC.
- 22 Vos, Gentle Janus, merchant prince, 159.

- 23 Collectie Braam, 191.
- 24 Collectie Braam, 232.
- 25 Collectie Braam, 325.
- 26 Collectie Braam, 476.
- 27 Collectie Braam, 687-688.
- 28 Deze tekeningen en schilderijen bevinden zich in de collectie van het Scheepvaartmuseum te Amsterdam onder inventarisnummers S.0585 (01 / t/m (03) en A.1245 (01) t/m (03).
- 29 Ook deze aquarel bevindt zich in de collectie van het Scheepvaartmuseum te Amsterdam onder inventarisnummer 5.0585 (04).
- 30 R. Luttervelt, Beredeneerde Inventarislijst van de verzameling oude vlaggen, aanwezig op het Koninklijk Paleis te Amsterdam, opgemaakt april 1948.
- 31 D. Alexander, 'Dhu'l-fagar and the legacy of the prophet, mirath rasul allah', in: Gladius, 19 (1999) 165.
- 32 Volgens Alexander zouden engelen deze spreuk vanuit de hemel gescandeerd hebben na een heldhaftig optreden van Ali tijdens de Slag bij Khaybar.
- 33 Alexander meldt dat het wapen tijdens de regering van al'Ma'add al Mustansir (1036-94) naar Cairo werd overgebracht toen de Abbasidische kalief zijn rechten aan deze Fatimidische heerser, die meende een directe afstammeling van de profeet te zijn, moest overdragen. Al-Mustansir gaf ten tijde van de Egyptische hongersnood van 1062-1072 het wapen, tezamen met andere schatten, weg aan een van zijn generaals.
- 34 D. Rühl, Vlaggen van den Oost-Indischen Archipel (1600-1942) (Z.p., z.j.) 135.
- 35 In Islamitische landen werden sinds oudsher fraaie zwaarden gegraveerd met de spreuk 'la sayfa illa Dhu_ al-faqar (er is geen ander zwaard dan de Dhu al-faqar), eventueel met de toevoeging 'wa la fata illa Ali' (en er is geen andere held dan Ali).
- 36 Alexander, 'Dhu'l-fagar and the legacy of the prophet, mirath rasul allah', 173-175.
- 37 Op verzoek van de Rijksinspecteur van Roerende Monumenten en de directie van het Rijksmuseum werd in 1953 bij het Laboratorium voor Textieltechniek en Vezeltechnologie van de Technische Hogeschool in Delft een onderzoek ingesteld naar nieuwe conserveringsmethoden voor oud textiel, waarbij men vooral onderzocht in hoeverre synthetische polymeren hiervoor toepasbaar waren. Het onderzoek werd gestart door R. Sieders en stond onder leiding van Prof. Dr. Ir. J.W.H. Uyttenbogaart en Dr. J.E. Leene.
- 38 Bij zwakke weefsels werd gebruikt gemaakt van het non-iogene Nekanil LN.
- 39 Rhovinal B10, geproduceerd door Rhone-Poulenc.
- 40 Jaarverslag, Stichting Werkplaats tot herstel van Antieke Textiel (Haarlem 1964) 12.
- 41 Het teryleenweefsel, beter bekend onder de naam tergal, is een polyester weefsel dat toentertijd het sterkst verkrijgbare materiaal was met een goede bestendigheid tegen licht en atmosferische invloeden. Gangbaar was het gebruik van zijde, maar dit materiaal zou niet genoeg draagkracht bieden voor de grote vlaggen.
- 42 Setamul N6525, geproduceerd door kunststoffabriek Synthese uit Katwijk. Deze lijmsort is tot 1965 geproduceerd. Hierna werden de mowilith-lijmen van Hoechst gebruikt.
- 43 De PVAc-lijmen worden als emulsie in water toegepast. Het steunweefsel wordt op een vel melinex gelegd.
Met een verfröllertje of een kwast wordt de lijmemulsie, die eventueel ook nog met water verdund kan worden, opgestreken. Na droging wordt de melinex van de steunlaag

- afgetrokken. Een dunne lijmfilm bevindt zich aan die zijde van de steunlaag waar het melinex zat. De lijkant van de steunlaag komt op het te plakken object te liggen en met behulp van een warm strijkijzer of een spatula wordt de thermoplastische lijm verweekt en weer plakkerig gemaakt.
- 44 Jaarverslag, Stichting Werkplaats tot Herstel van Antiek Textiel, 16.
In 'De conservering van de vlaggen van het Legermuseum' in Armamentaria, 1 (1966 meldt Diehl op pag. 23 echter dat gewerkt zou zijn met plakkaatverf. Eerdere berichten van de Werkplaats spreken over het op kleur brengen van de setamul met cibacet kleurstof in 10 ml alcohol/water en van de 1 % polyvinylbutyral-oplossing waarmee ook het teryleenweefsel werd geïmpregneerd alvorens er een vaandel op te doubleren.
- 45 De plakmethode verspreidde zich vanuit de TH naar de Werkplaats tot Herstel van Antiek Textiel, het Rijksmuseum en de textielafdeling van het Centraal Laboratorium. Vanuit het CL namen vervolgens diverse textielrestauratoren kennis van de methode.
- 46 Nadat de nadelige gevolgen van de plakmethode waren ontdekt legden onderzoekers zich toe op de verfijning van de methode waarbij men zich vooral richtte op het verminderen van de benodigde hoeveelheid lijm en versoepeling van de steunweefsels. Diverse andere lijmsorten werden onderzocht, het instrumentarium werd steeds verfijnder, de glans in de lacunes moest geminimaliseerd worden, etc. Al met al ontwikkelde zich in de loop der jaren een uiterst reversibele plakmethode die bij grotendeels vergane textilia uitkomst biedt.
- 47 Scheltema, Amstels Oudheid, 19-20.